

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2018

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara $2\frac{1}{2}$

Bammbiri ili li na masiatari a 23.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Ni humbelwa uri ni vhale siatari ili nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni songo vhuya na edzisa u vhala bammberi lothe. Tolani thebulu ya zwi re ngomu kha siatari 4 ni swaye nomboro dza mbudziso dzo vhudziswaho kha zwibveledzwa zwe na guda uno iwaha. Nga murahu ha izwo, vhalani mbudziso idzo ni nange dzine na tama u dzi fhindula.

3. Bammberi heli li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Vhurendi	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Folukulo KANA Nganea	(25)
KHETHEKANYO YA C:	Dirama	(25)

4. Fhindulani MBUDZISO THANU dzo fhelela: THARU kha KHETHEKANYO YA A, NTHIHI kha KHETHEKANYO YA B na NTHIHI kha KHETHEKANYO YA C nga ndila i tevhelaho:

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

VHURENDI HO VHONWAHO – Fhindulani mbudziso MBILI.
VHURENDI VHU SONGO VHONWAHO – Mbudziso ya KHOMBEKHOMBE.

KHETHEKANYO YA B: NGANEA KANA FOLUKULO

Fhindulani mbudziso NTHIHI. I nga vha Nganea kana Folukulo.

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI.

5. KUNANGELE KWA PHINDULO KHA KHETHEKANYO YA B (NGANEA kana FOLUKULO) NA YA C (DIRAMA).

- Fhindulani FHEDZI mbudziso dza kha nganea/folukulo na kha dirama dze na guda.
- Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA C. Arali na fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA C. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.

6. VHULAPFU HA PHINDULO

- Mbudziso ndapfu ya kha Vhurendi i tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha a 250 u ya kha a 300.
- Mbudziso ndapfu dza kha khethekanyo ya Nganea/Folukulo, na ya Dirama dzi tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha a 400 u ya kha a 450.
- Vhulapfu ha phindulo dza mbudziso pfufhi vhu tea u langwa nga maraga dzo nekedzwaho/avhelwaho. Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u pfufhifhadzwa dza dovha dza livhanywa.

7. Tevhedzani ndaela dzo nekedzwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.

8. Nomborani phindulo dzanu kokotolo maelana na mutevhe wa u nombora wo shumiswaho kha ili bammbiri la mbudziso.

9. Thomani KHETHEKANYO INWE na INWE kha siatari LISWA.

10. Ndangatshifhinga yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A: I anganyelwaho u swika kha minetse ya 40

KHETHEKANYO YA B: I anganyelwaho u swika kha minetse ya 55

KHETHEKANYO YA C: I anganyelwaho u swika kha minetse ya 55

11. Nwalani nga vhudele, nahone zwi vhaleaho.

THEBULU YA ZWI RE NGOMU**KHETHEKANYO YA A: VHURENDI****Vhurendi ho vhonwaho: Fhindulani mbudziso MBILI DZINWE na DZINWE.**

NOMBORO YA MBUDZISO	MBUDZISO	MARAGA	NOMBORO YA SIATARI
1. 'Hu tshi kovhiwa ifa'	Mbudziso ndapfu	10	6
2. 'A si ene'	Mbudziso pfufhi	10	7
3. 'Ndi dakalo-zwililo'	Mbudziso pfufhi	10	8
4. 'Mbilu i lilela u gavha'	Mbudziso pfufhi	10	9

NA**Vhurendi vhu songo vhonwaho: Mbudziso ya KHOMBEBHOMBE.**

5. 'Tanzwa mato'	Mbudziso pfufhi	10	10
------------------	-----------------	----	----

***PFESANI:** Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni tea u fhindula MBUDZISO PFUFHI u bva kha KHETHEKANYO YA C. Kha KHETHEKANYO YA B na KHETHEKANYO YA C, fhindulani mbudziso nthihi-nthihi u bva kha KHETHEKANYO inwe na inwe.

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKULO**NGANEA: Fhindulani mbudziso NTHIHI u bva kha NGANEA dzo randelwaho.**

6. <i>Nandi ndi shenga?</i>	Mbudziso ndapfu	25	11
7. <i>Nandi ndi shenga?</i>	Mbudziso pfufhi	25	11
8. <i>Isha la Mitodzi</i>	Mbudziso ndapfu	25	13
9. <i>Isha la Mitodzi</i>	Mbudziso pfufhi	25	13

KANA**FOLUKULO: Fhindulani mbudziso NTHIHI u bva kha FOLUKULO yo randelwaho.**

10. <i>Khuvhanganyo ya folukulo</i>	Mbudziso ndapfu	25	15
11. <i>Khuvhanganyo ya folukulo</i>	Mbudziso pfufhi	25	16

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**Fhindulani mbudziso NTHIHI fhedzi u bva kha dirama dzo randelwaho.**

12. <i>U lema hu fhira u lotshelwa</i>	Mbudziso ndapfu	25	19
13. <i>U lema hu fhira u lotshelwa</i>	Mbudziso pfufhi	25	19
14. <i>Tshilwavhusiku</i>	Mbudziso ndapfu	25	22
15. <i>Tshilwavhusiku</i>	Mbudziso pfufhi	25	22

***PFESANI:** Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. A ni tei u fhindula mbudziso ndapfu MBILI kana mbudziso pfufhi MBILI.

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Ivhani na vhuṭanzi ha uri no fhindula tshivhalo tsho teaho tsha mbudziso nga u vhea luswayo kha uyu mutevhe wa u sedzulusa:

KHETHEKANYO	MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA MBUDZISO DZO TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO (✓)
A: VHURENDI (Vhurendi ho vhonwaho)	1–4	2	
A: VHURENDI (Vhurendi vhu songo vhonwaho)	5	1	
B: NGANEA/FOLUKUḶOO (Mbudziso Ndapfu kana Mbudziso Pfufhi)	6–11	1	
C: DIRAMA (Mbudziso Ndapfu kana Mbudziso Pfufhi)	12–15	1	
<p>PFESESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, ni tea u vha na vhuṭanzi uri no fhindula mbudziso NDAPFU NTHIHI na PFUFHI NTHIHI. NI SONGO fhindula mbudziso ndapfu MBILI kana mbudziso pfufhi MBILI.</p>			

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI**VHURENDI HO VHONWAHO**

Fhindulani mbudziso MBILI kha NNA dzo vhudziswaho.

MBUDZISO YA 1: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane ni kone u fhindula mbudziso yo vhudziswaho.

HU TSHI KOVHIWA IFA – FR Mudau

- 1 Bugu dza vulwa dza vhalwa
- 2 Ramilayo a kupula biko
- 3 Mukoma wa ndaka o sia o n'wala
- 4 Lino ndi d'uvha la mukovho wa ifa.
- 5 Malaifa a sedzana khofheni
- 6 Zwifhatuwo zwo v'fihelwa he dure
- 7 Vhana vha khotsi vha nga vha sa fhedzana
- 8 Ndaka ya lino ndi mulimo ngoho iyi ndo i vhona
- 9 Iwe tanzhe mukovhe wau ndi ...,
- 10 Ndo u vhudza nde lupfumo lu mavuni n'wananga
- 11 Khomba dzanga mbili ifa lanu ndi ...,
- 12 Vhalani Bugu ya Mateo 5 ndimana thukhu ya ...,
- 13 Lupedzi lwanga thi nga hangwi u d'inetisa hau
- 14 U zwothe kha nne, zwanga zwothe ndi zwau!

Ndaka ya mufu tsho no tou vha tshone tshivhang'i tsha pfudzungule dzi sa takuwi mitani minzhi.

No disendeka nga ndila ye murendi a shumisa ngayo maipfi kha mitaladzi/vese, sumbedzani uri wili i na vhu'di kana v'v'vhi kha vho salaho.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 250 u ya kha a 300.

[10]

MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

A SI ENE – LR Ndlovu

- 1 Nelson Mandela na khathihi a si ene
- 2 Wa u do nusa lushaka luno sa lutshetshe
- 3 A lu unda lwone lwo pfuna tshisenga
- 4 Ngauri wawe wa mbofholowo mushumo o vuledza.

- 5 Thabo Mbeki na ene a si ene
- 6 Wa u do lima masimu rihe vhahe ro edela
- 7 Zwickovhani zwashu a gobela tshelede
- 8 Ngauri zwawe ndi u ri sumba ndila.

- 9 Matamela Ramaphosa na ene a si ene
- 10 Wa u do fhanzhela musuku na masetha zwickwamani zwa vhatshili
- 11 Ngeno ro pfuna tshilashu sa nowa murunzini tshilimo
- 12 Ngauri tshawe ndi uri na rihe ri didine-vho.

- 13 Murangi kana phuresidennde na ufho a daho a si ene
- 14 Wa u do rindela vhadzulapo tshiunza tsha dipitipi
- 15 Ndayotewa, kereke na madzangano a polotiki a si zwone
- 16 Zwa u do bambedza vhatshili ditimbuni la dotshidotshi.

- 17 Zwino ene-ha ndi nnyi arali avha vhe si vhone
- 18 Ene ndi iwe muhe ane wa vha ene-ene
- 19 Ane mbofho dzi vhofohaho mvelaphanda a pfunulula
- 20 Vhunga ndayotewa i tshi tutuwedza u dishumela na u diambela.

- 2.1 Ndi figara-de ya muambo ye murendi a i shumisa kha mutaladzi/vese ya 2? Tikedzani phindulo ya nu. (2)
- 2.2 Murendi u khou bvisela khagala zwifho nga mitaladzi/vese ya 17 na 18? (2)
- 2.3 Muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u bvedza nga itshi tshirendo ndi ufho? (2)
- 2.4 Sumbedzani uri thouni ya murendi tshirendoni itshi i bvisela hani khagala vhudipfi hawe. (2)
- 2.5 Ni a tendelana na na kuhumbulele kwa murendi ku re kha ndima/tshitanza tsha 5? Tikedzani phindulo ya nu nga mbuno MBILI. (2)

[10]

MBUDZISO YA 3: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

NDI DAKALO-ZWILILO – BR Mafhege

- 1 Lo tsha ndi nyavha-nyavha,
- 2 Vhutshilo ndi mupikisano,
- 3 Wa sa thanya u a redzemuwa,
- 4 Vhatali hu hone vho tangana.
- 5 Vha amba vha sea vha vhandana,
- 6 Musi hu hone lo sina midzi,
- 7 Vhusiwana hu tshe ho ngalangala,
- 8 Hu hone o tsitsa vhana.
- 9 Ngelekanyo vho xedza,
- 10 Mathupho mbilaelo zwo livhalwa,
- 11 Mihumbulo la matshelo i siho,
- 12 Zwa mulovha zwo fhira.
- 13 Tshifhinga tshi tambiswa nga dakalo,
- 14 Ri diphina nga zwa zwino,
- 15 Ngauri zwino ndi zwa zwino,
- 16 La u tavhela u li ore.
- 17 Shango u hula ndi vhathu,
- 18 Maguhuhu u dala ndi ifa,
- 19 Zwe a vhulunga ndi dakalo-zwililo,
- 20 Tshifi iwe mune u tou dirembela.
- 21 Zwikhodo u dala nga madzanga,
- 22 Ro hangwa uri zwothe ndi mahandana,
- 23 Ngeno hu si tshinwe hu dakalo-zwililo,
- 24 Ngeno mune wa lutshetshe o nea.
- 25 Ri lata Ene ra itela yashu mivhili,
- 26 Dakalo-dakalo lo thalangana,
- 27 Gundo lo dala vha dakalo-zwililo,
- 28 Fhedzi zwothe ndi mahandana.

3.1 Sedzulusani mutaladzi/vese ya 25: 'Ri lata ... yashu mivhili'.

Talutshedzani zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga mutaladzi/vese iyi. (2)

3.2 Bulani ni dovhe ni sumbedze uri figara ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi/vese ya 2 i thusedza hani kupfesesele kwanu kwa tshirendo itshi. (2)

- 3.3 Kha mutaladzi/vese ya 26, hu na ipfi 'Dakalo-dakalo'. Sumbedzani uri ndovhololo iyi i thusedza hani u bvisela khagala thalutshedzo. (2)
- 3.4 Thumano/Ndungekanyo i bveledzwaho nga ipfi 'zwino' kha ndima/tshitanza tsha 4 i disa tshifanyiso-de mihumbuloni ya vhavhali? (2)
- 3.5 No sedza tshirendo tshothe nga u angaredza, ni a ima na na kuhumbulele kwa murendi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- [10]

MBUDZISO YA 4: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MBILU I LILELA U GAVHA – WMR Sigwavhulimu

- 1 Mbilu i dudumela i sa fhidzi,
2 I lingedza u gavha madzanga a shango,
3 Ya thenisa muya-vhuthu
4 Nga u u nyalisa vhutungu-phatho.
- 5 Mbilu sa miri ya deme.
6 I lwedzanaho u gavha tshilidzi tsha duvha,
7 Kha i vhanyuludze tserekanywa dza madzanga a shango
8 I lilele u gavha Tshilidzi tshidzo ya muya.
- 9 Mbilu yo pinikwa vhupulini ha nama,
10 I vhalavhala yo lianela dinzwini,
11 Mbilu sa dongololo yo katana kha mudifho wa shango
12 I do kundwa u swikisa mulaedza wa tshidzo.

- 4.1 Vhalani mutaladzi/vese ya 2: 'I lingedza ... a shango'.
Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bveledza nga mutaladzi/vese iyi? (2)
- 4.2 Kha mutaladzi/vese ya 1, murendi u shumisa ipfi, 'dudumela'.
Thalutshedzani uri li kwama hani kupfesesele kwanu afho he la shumiswa hone. (2)
- 4.3 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u bveledza nga ndima/tshitanza tsha 2? (2)
- 4.4 Thouni ya tshirendo itshi i dzumbulula hani vhudipfi ha murendi? (2)
- 4.5 Ni a tendelana na na kuhumbulele kwa murendi ku re kha ndima/tshitanza tsha 3? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- [10]

NA

VHURENDI VHU SONGO RANDELWAHO/VHONWAHO (HA KHOMBEKHOMBE)**MBUDZISO YA 5: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TANZWA MATO – RF Ratshitanga

1	Musi mifhirifhiri kha mashaka yo vuwa,
2	Hu si tshe na ane a resha muñwe,
3	Vengo khavho lo no aluwa,
4	Tanzwa maṭo u sokou sedza.
5	Musi vhahura vhau kana mashaka
6	Vha tshi lwa na iwe u so ngo tshinya
7	Zwila vhukwila vho no luka
8	Tanzwa maṭo u kone u tinya
9	Musi vhoṭhe ndila ye wa fara vho hana
10	Kana vha tshi tata vhungoho he wa puta
11	Na mazwifhi vho konana
12	Tanzwa maṭo u sedze u songo sinyuwa
13	Tanzwa maṭo u sokou sedza
14	U lavhelese zwoṭhe zwo bvelela
15	Zwi tshi fhela zwi do tou redza
16	Sa maḍi mikumbelani o elela.

- 5.1 Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga ndima/tshitanza tsha 2? (2)
- 5.2 Ndi ifhio figara ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi/vese ya 3? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 5.3 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u bveledza nga ndima/tshitanza tsha 4? (2)
- 5.4 Thounu ya itshi tshirendo i dzumbulula hani vhudipfi ha murendi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 5.5 Ni a ima na na tsheo ya murendi ya u sokou fhumula wa sedza naho u tshi khou vhaiswa u sa dilweli? Tikedzani phindulo yaṅu nga mbuno MBILI. (2)

[10]**TḨANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30**

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKUĽOO

Fhindulani FHEDZI mbudziso NTHITHI i bvaho kha nganea kana folukuĽoo ye na guda.

NGANEA***NANDI NDI SHENGA?* – NE Sigogo**

Fhindulani MBUDZISO YA 6 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 7 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 6: MBUDZISO NDAPFU

Mafhungo a bugu ya nganea a tea u lunzhedzana kana u farana u bva mathomoni u swika magumoni a bugu.

No ḁisendeka nga likumedzwa ili, sumbedzani uri muḁwali o kona hani u lunzhedza puloto ya mafhungo a nganea iyi.

Vhulapfu ha maanea aḁu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 7: MBUDZISO PFUFHI

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho buguni iyi uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

Musi mufumakadzi Vho Madilanga vha tshi khou dzula, a zwo ngo vha zwone zwanda zwo vhandwaho. Vho Ratshili vho takuwa vha sumbedza uri vhatu vha khou tea u shandukisa kuhumbulele, na u ḁanganedzana vhutshiloni. Vho ḁalutshedza uri vha vho zwi pfesesa uri ndi ngani vhatu vho vha vha tshi dzumba vhana vhavho vha vhaholefali. Vho amba uri vho vha vha tshi khou itiswa nga u shavha u nambatedzwa samba leneli la u nga u beba niwana a re na vuholefali vhufhio na vhufhio o tou seiwa. Vho Ratshili vho mbo ḁi takusa muambi ane a khou ḁa u ḁalutshedza vhatu nga ha vhana vha u bebiwa vhe na maḁo. 5

Musi mueni Vho Nicholson vho no lumelisa vhatu vho kona u netshedza mulaedza we vha tou vhala. 10

'Vhahashu, nḁe ndo ri u vhidzwa nga vha tshitshavha tsha fhanu Tshandebvu nda pfa ndo takala vhukuma. Tsho ntakadzaho tsho vha tsha uri arali vhatu vhothe vho vha vha tshi nga vha fhanu, ndi musu mavengo manzhi ane a fheletshedzwa nga lutendo lwa vhaloi a tshi ḁo fhela. Vhatu vha mbo ḁi dzhiya u beba niwana a re na vuholefali hu u seiwa, hu u lifhedzwa vhutshinyi he wa vhuya wa vhu itela vhaḁwe. Hezwo zwothe vha hashu, a si zwone.' 15

'Nḁe ndo takadzwa nga mme a Tshifhiwa vhe vha shavha u tolou shengedzwa nga vhenevha vha lutendo luvhi vha tou humbela u svela khagala. Ndi tshi amba nga niwana ane a bebwa e na lino kana maḁo ngauri zwi a itea, ndi ḁo vha vhudza zwe nda vhala na zwe nda tou vhona nga haya anga maḁo.' 20

'Thodisiso dzi khou bvukulula uri ndi mbudziso yo no vhudziswaho lunzhi ya uri: 'Naa riwana u a bebwa na maṅo? Kha hedzi thodisiso zwo wanala uri maṅo ane riwana a bebwa nao a pfi "natal teeth"! Ho wanala uri kha vhana vha zwigidi zwivhili u ya kha zwigidi zwiṅa vha tshi bebwa, muthihi wavho u vha e na lino kana maṅo. Maṅo haya ane a fhambana na aya ane a mela riwana o no vha na miṅwedzi o bebwa. Hayo maṅo ndi maṅo o tavhanyaho u mela. Ho ngo nambetalana na marinini sa aya a vhukuma. Lino la hone li a tambisea nga lulimi la ya ngeno na ngei. Lino heli a lo ngo khwatha ngauri mudzi walo a u athu bveledzea tshothe. Lino heli kana maṅo haya a fhambana u bva kha riwana u ya kha muṅwe. Vhanwe vha bebwa vhe na lithihi, mavhili kana mararu. Hone, hu na vhutanzi ha uri muṅwe riwana o no bebwa e na fumi na mavhili.

[Ndimya ya 6]

- 7.1 Musi Vho-Luvhani vha tshi vhidzela mukalaha wavho zwe vha vhuya nazwo kiliniki, ho mbo di simuwa khudano. Bulani lushaka lwa iyi khudano, ni dovhe ni tikedze phindulo yaṅu. (2)
- 7.2 Mafhungo e na vhala afho ntha a tana Vho-Nicholson sa muthu-de? (2)
- 7.3 Ndi tshipida tshifhio tsha puloto tshi taniwaho nga mafhungo e na vhala afho ntha? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 7.4 Mafhungo e na vhala afho ntha a tutuwedza hani mathakheni a nganea iyi? Talutshedzani. (2)
- 7.5 Ni nga ri mini nga fhethuvhupo na tshifhinga no sedza siangane ya kusengiselwe kwa milandu shangoni la Tshandebvu? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 7.6 Talutshedzani masiandaitwa o vhangwaho nga u hana ha Vho-Madilaga u tikedza mufumakadzi wavho Vho-Luvhani. Bulani ZWIRARU. (3)
- 7.7 Ndivho ya muṅwali musu a tshi shumisa u bvelela ha Tshifhiwa siani la pfunzo ndi ifhio? Bulani ZWIRARU zwi pfallaho. (3)
- 7.8 Sumbedzani uri u phasa ha Tshifhiwa pfunzo dza mathakheni hu thusedza hani u bveledza magumo a lishandi mafhungoni a nganea iyi. Tikedzani nga mbuno MBILI fhedzi. (2)
- 7.9 Kutshilele kwa Vho-Mainganye ku fhambana hani na kwa Vho-Ana mafhungoni a nganea iyi? (2)
- 7.10 Nga kuvhonele kwaṅu, ni vhona ndila ye Vho-Madilaga vha farisa zwone mufumakadzi wavho Vho-Luvhani kwo tea naa? Tikedzani phindulo yaṅu nga mbuno MBILI dzi pfallaho. (2)
- 7.11 Ni a pfela vhutungu Vho-Ana kha tsho ye khoro ya i dzhia sa ndila ya u vha kaidza kha vhukhaki he vha ita? Tikedzani nga mbuno THARU. (3)

[25]

ISHA LA MITODZI – NE Phaswana

Fhindulani MBUDZISO YA 8 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 9 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 8: MBUDZISO NDAPFU

Mafhungo a bugu ya nganea a tea u lunzhedzana kana u farana u bva mathomoni u swika magumoni a bugu.

No disendeka nga likumedzwa ili, sumbedzani uri muñwali o kona hani u lunzhedza puloto ya mafhungo a nganea iyi.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 9: MBUDZISO PFUFHI

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

Nwaha wonoyu wo ri u tshi fhela, Rotondwa mulingoni a tou tshimbila. Khotsi awe na mme awe vha tshi mu vhudzisa uri mulingo wo vha u hani, a ri ha divhi na mbudziso na nthihi ye a pfa a tshi nga ha i divhi.

'Nne Yunivesithi ndo da ndi tshi hu ofha ndi tshi ri zwithu zwa hone zwi a konda 5
vhukuma, hai vhone mmawe, arali wo vhala u tou pfa unga vhatu vha hone vha
khou swaswa ni do dovha na riwala muñwe. Hafhu nne ndo ri u swika nda
tshuwiswa nga vhañwe vhe vha ri Maths a u phasiwi khathihi na Science. Hedzi
thero dzothe ndo mangala ndi tshi dzi phasa nga neledzi. Hafhu Maths ndi
tshithu tshi sa kondi na luthihi. Ndi vhadededzi vha sa koni u funza Maths vhane
vha enda vha tshi ri kula nungo vha tshi ri Maths a u nangwi. Vhone mmawe, 10
Maths ndi lidzie la lizhinda, ndi likuhu la libaphanya u tou budugedzela hanefho
wa mbo di kumba maraga dzothe.'

'Nwananga hafho u khou amba, mme a Rotondwa, a hu na tshine tsha nga
kondela muthu arali o diimisela. Tshine tsha vhaisa lushaka lwa hashu ndi uri
tshine muthu a tshi kona, ha todi u tshi pfukisela kha muñwe; u mbo di ri zwi a 15
konda; nga inwe ndila ndi ene a ethe ane a zwi kona. Nne na nne riwananga ndi
ima na iwe; tshine tsha konda shangoni ndi tshi sa konwi nga muthu. Nne ndo
feila Maths nga zwenezwi. Ho vha hu na muñwe mudedekadzi hafha tshikoloni
tsha Malilele; o vha a tshi ri zwenezwi a tshi ri funza, wa pfa a tshi ri hafhu Maths
u a konda vhukuma; a u fani na Tshivenda kana Biology lini; no tea u u guda 20
vhusiku na masiari. O vha a tshi do ralo a ri sedzani uri ndi vhana vhangana vhe
vha u phasa kha murele wa fumi.' Ndi khotsi a Rotondwa.

'Hafhu vhone na n̄wana wavho ho tou t̄angana marema na mukhoro. Hone maipfi a vhoiwe namusi ni tshi amba u tou ri ndi muthu muthihi ane a khou amba a tshi difhindula. N̄ne ndo tenda nga khaladzi nga Sakaria zwauri naho n̄wana nga lukanda a sa fani na khotsi awe, tshi hone tshine tsha do tou fana na tsha khotsi awe kokotolo. Zwino khezwi, maipfi a vhoiwe.' Vho-Maria vha dzhenwa hanwani nga Vho-Aifheli; 'Naa inwi ni khou fara ifhio khani, mme a Rotondwa? Riṅe ri kha a pfunzo inwi ni kha a u vhambedza hune nda fana hone na n̄wananga; zwi da hani na Maria?'

25

30

[Ndima ya 10]

- 9.1 Talutshedzani lushaka lwa khudano ye ya vha hone vhukati ha Aifheli na Vho-Loshani musi muṭa wa Tshipate u tshi khou lugisela munyanya wa mbingano ya Aifheli. (2)
- 9.2 Mafhungo e na vhala afho nṭha a t̄ana Aifheli sa muthu-de? (2)
- 9.3 Ndi tshipida tshifhio tsha puloto tshi t̄aniwaho nga mafhungo e na vhala afho nṭha? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.4 Mafhungo e na vhala afho nṭha a thusedza hani mathakheni a nganea iyi? Talutshedzani. (2)
- 9.5 Ni nga ri mini nga fhethuvhupo na tshifhinga no sedza siangane ya kumalele kwa Aifheli? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.6 Talutshedzani masiandaitwa o vhangwaho nga vhushaka he ha vha hone vhukati ha Maria na Vho-Loshani. Bulani ZWIRARU fhedzi zwi pfallaho. (3)
- 9.7 Ndivho ya muṅwali musi a tshi shumisa u andana ha Rotondwa na Musatondwa ndi ifhio? Bulani ZWIRARU zwi pfallaho. (3)
- 9.8 Sumbedzani uri tshiphiri tsha bomepome tshe tsha itelwa Aifheli nga Vho-Loshani na Maria tsho thusedza hani u bveledza mathakheshandwa mafhungoni a nganea iyi? (2)
- 9.9 Kutshilele kwa Vho-Aifheli ku fhambana hani na kwa Vho-Loshani mafhungoni a nganea iyi? (2)
- 9.10 Nga kuvhonele kwanu, ni vhona vhukhaki he Vho-Loshani vha vhu ita nganeani iyi vhu tshi t̄anganedzea naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.11 Ni a pfela vhuṭungu Maria kha zwe a t̄angana nazwo musi tshiphiri tsho no bvela khagala nganeani iyi? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno THARU dzi pfallaho. (3)

[25]

KANA

FOLUKUŁOO***KHUVHANGANYO YA FOLUKUŁOO – RV Tshikovhi***

Fhindulani MBUDZISO YA 10 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 11 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 10: MBUDZISO NDAPFU

Ngano na zwickhodo zwa sialala zwi shumisa zwipuka sa vhaanewa u ri bveledzela muhumbulo muhulwane une wa nea lushaka pfunzo kana vhubali kha masia o fhambanaho a vhubshilo.

Sengulusani vhubgoho ha likumedzwa ili no disendeka nga tsumbo dzi tevhelaho:

TSHIBVELEDZWA TSHA C**'PFENE NA MUVHUDA'**

'Linwe duvha muvhuda wa ri khonani kha ri bikane.
Pfone la tenda ha thoma lone ngauri muvhuda wo vha u tshi ri wone u muduhulu.
Ni songo mmbulaha! Kha ri ye ha vhamusanda ri ye u amba haya mafhungo.'

NA

TSHIBVELEDZWA TSHA D**'VHALAUDZI VHA LWAMONDO'**

'Matshele Rammbofheni ni mmbofhe nga lwa khongoni
Ngauri lwa kholomo ndi a dyambula
Khuhukadzi a i imbi mutsho
Ndi a gonya thavha ndi ya u suma kha lone Pfone'

Vhublapfu ha phindulo yanu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 11: MBUDZISO PFUFHI

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA E na TSHIBVELEDZWA TSHA F nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso disendekaho khazwo.

TSHIBVELEDZWA TSHA E: LUNGANO**MBILA YO KUNDWA MUTSHILA NGA U RUMELA – VR Tshikovhi**

Salungano! Salungano!

Hu pfi kalekale phukha dzothhe dzo vha dzi si na mitshila.

Hezwi zwo dina ngauri dzo vha dzi sa koni u pandela thunzi musi dzi na zwilonda. Hu pfi gwavhavha na mbila ndi musi zwi madelemapfani; zwi tshi somolana zwa hanwani. Thama idzi dzothhe dzo vha dzi tshi dzula fhasi ha matombo. Liniwe duvha dza langana uri kha ri tou ita madiso a u ya u toda zwiliwa. Ha tendelaniwa uri hu do thoma mbila nga lenelo li tevhelaho. Hu pfi nga duvha li tevhelaho mbila ya vuwa i tshi khou dzida i tshi ri khuvha a thi pfiwi; ndi a lovha. Ya humbela khonani yayo gwavhavha uri kha i ye u tunda. Hu pfi musi gwavhavha o ya u tunda ndi musi mbila i tshi bva ya ora duvha i tshi khou dibatela na mabuvhi i tshi endela u la. Gwavhavha naho mafhungo aya lo a pfa a lo ngo ri tshithu nga hao. 5 10

Hu pfi liniwe duvha ha rambiwa tshivhidzo tshi si na tsaleli. Phukha dzothhe dza khunyelela musanda nga nda ha vhombila vha no didivha uri vha na muimeleli. Ngei musanda ho dzinginywa la uri vhunga phukha dzi tshi khou lila nga u shaya mitshila na u ralo u tambula nga magufha, ndi khwine hu wanale phukha ine ya do thusa kha u bvisa magufha kha phukha dzothhe; hu si na tshikhetho na vhukolikoli. 15

Randevhe a vhudzisa uri arali iyo phukha ya vhone i tshi khou shuma i si na tshikhetho na vhukolikoli i do livhuwiwa nga mini? Phindulo ya vhuya i tshi ri phukha yeneyo ya u shaya tshikhetho na vhukolikoli i do dzhia wonoyo mushumo wa u lisa na u bvisa magufha na musi phukha dzo no wana mitshila. Hone i songo lavhelela u gonya ha mbuelo vhunga mushumo u wayo. 20

Musanda vho zwa la uri phukha i no toda i fanela u vha i na vhudele nahone i si na magufha. I vhe i na muvhala u vhonelelaho nahone u fanaho na wa lushaka lwa hayo. 25

Zwo dzhiela phukha nnzhi tshifhinga u divha uri phukha iyo i nga vha i ifhio. Musi dzi kha di vha dzo hanganea ngauralo Randevhe a tuwa o tou livha mutshena a ri: 'Takuwani ni dzhie mushumo wanu ni litshe u tolou ri vhulahisa ndala.' Randevhe o mbo di newa vhukoma zwenezwo ha pfi u divha vhalanda vhawe. Matshena ndi tshinoni tshitshena tshi no tshimbila na kholomo tshi tshi bvisa magufha. 30

Dzi sa athu u balangana dzo vhudzwa u pfi dzi vhuye musanda nga vhege i tevhelaho mitshila i do vha yo vhuya nga mirele. Musi dzo lindela mitshila yadzo matshena o vha a tshi khou ita mushumo wawe a si na tshiketho na vhukolikoli. 35
Muthada yo sala i tshi khou ora duvha ngeno i tshi khou komolela u vhuya ha gwavhavha.

Gwavhavha a tshi pfala a tshi khou onesana na vhañwe mushondwana ya mbo di sunguvhe fhasi ha tombo. Ula a tshi tou dzhena mbila ya mu sedza nga mafo a ndala ene a nga ha zwi vhoni zwauro o sedziwa. Mbila yo bva na u konddelela ya 40
vhuya ya bva ya bata mabuvhi mararu.

Nga vhege i tevhelaho gwavhavha a talutshedza mbila uri hu pfi nga duvha li tevhelaho muñwe na muñwe a de a dzhie mutshila wawe musanda. Vhusiku uho mbila yo ri u dziða ya nga i sa balea khana. Nga matsheloni a li tevhelaho gwavhavha a difhumulela a tshi ya guvhanganoni. Henengei ya phakhwa yo 45
phakhwa mitshila nga dziphukha na gwavhavha a nanga wawe. Musi phukha dzo no tangana gwavhavha a sokou doba kwonokwo kubunuphunu a farela thama. A tshi i nea ya vhona ku kutuku ya gungula ya ri: 'No ndela na kutshila ku sa divhalei inwi no ambara une na do tou vhandu ngawo. Na riñe mitshila yavhudi 50
milapfu ri a i funa!'

Gwavhavha la tuwa li tshi khou tonga na u sea li tshi ri: 'Wo kunda mutshila nga u rumela khonani!'

Ha vha hone u fa ha lungano!

[Masiatari a 113–114]

- 11.1 Ndi tshini tshine muñwali a toða u tshi bvedza nga maipfi haya 'Salungano! Salungano!?' (2)
- 11.2 Mbila yo olwa sa muanewa-de mafhungoni a lungano ulwu? Tikedzani phindulo yañu nga mbuno MBILI. (2)
- 11.3 U dziða ha mbila mathomoni hu thusedza hani u anetshela zwa phanda lunganoni ulwu? (2)
- 11.4 Ndi ufho murero wo simuwaho kha mafhungo a lungano ulwu? (1)
- 11.5 Ndi ufho muhumbulo muhulwane une muanetsheli a toða u u bvedza nga lungano ulwu? (2)
- 11.6 Ndi afho masiandaitwa MARARU e a vhangea nga u shumesa ha gwavhavha mafhungoni a lungano ulwu? (3)
- 11.7 Ni a pfela vhutungu mbila kha zve ya tangana nazwo lunganoni ulwu? Tikedzani phindulo yañu nga mbuno THARU. (3)

NA

TSHIBVELEDZWA TSHA F: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)**TSHIKOVHI – VR Tshikovhi**

- 1 Tshikovhi tsha u kovha thole;
 2 Tshi sa kovhi ndilo ya vhuswa!
 3 Makanga la Nyankovhela
 4 La kovhela u late mbaḁo,
 5 Vhusiku ndi dada li a la.
- 6 Ndi vha Ha Ramutanda mukavha makhwitha,
 7 U sa kavhi maḁwe maḁoni.
 8 Ndi vha Ha Nyamuri munaka-phetho!
 9 U sa naki u vhadiwa lufo!
- 10 Ndi vha Ha Ralukukwe ndi a tahala,
 11 Vha sala vha tshi lala fhasi na vhana.
 12 Ndi mulinda thavha,
 13 U linda milenzhe ya vhana.
- 14 Ndou dza Ha Masevhe!
 15 Vha Tshinauli tshi re Mungadi!
 16 Maḁefu tsha isa Nzhelele Mutangaomani!
 17 Vha re na nzhele ya u lunzhedza vhulungu,
 18 A si na nzhele u a fhaladza!

[Siatari la 136]

- 11.8 Neani thalutshedzo i diswaho nga mitaladzi/vese ya 1 na ya 2. (1)
- 11.9 Ndi ufhio mushumo wa tshiga tsha u vhala tshi re kha mitaladzi/vese dza 2, 8, 14, 15, 16 na 18? (1)
- 11.10 Ndi ifhio ngeletshedzo i bveledzwaho nga murero u re kha mitaladzi/vese dza 4 na 5? (2)
- 11.11 Vhalani mutaladzi/vese ya 2: 'Tshi sa kovhi ndilo ya vhuswa!'
 Sumbedzani vhushaka vhu re hone vhukati ha mutaladzi/vese iyi na lungano lu re kha tshibveledzwa tsha C. (2)
- 11.12 Thouni ya murendi i tana vhudipfi-de tshikhodoni itshi? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 11.13 Ni a tendelana na na kuhumbulele kwa murendi ku re kha mitaladzi/vese ya 17 na ya 18? Tikedzani phindulo yaḁu nga mbuno MBILI fhedzi. (2)

[25]

TḁHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI i bvaho kha dirama ye na guda FHEDZI.

U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana

Fhindulani MBUDZISO YA 12 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 13 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 12: MBUDZISO NDAPFU

Hu na zwinzhi zwine vhaswa vha ano maduvha vha nga guda nga kutshilele kwa Mashudu buguni iyi.

No disendeka nga likumedzwa ili, sengulusani ndila ye muḽwali a shumisa ngayo Mashudu sa mubvumbedzwa muhulwane u bvisela khagala milaedza ine muḽwali a tama u i rumela kha vhaswa.

Vhulapfu ha maanea aḽu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 13: MBUDZISO PFUFHI

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

VHO-MARITA:	Nwananga, arali khotsi aḽu vha ni vhudzisa uri no vha ni ngafhi ni vha vhudze uri ndo vha ndo ni ruma vhengeleni. Vhone ndi tshi vha vhudza ndo zwi vhona uri a vha khou tou zwi tenda tshoḽhe lini.	
MASHUDU:	Vho nthusa zwone lini mmawe. Hafhu nḽe ndo vha ndo tou tshuwa tshoḽhe. U rwiwa hu na kurwelwe. Vha vhone liḽwe duvha ndi sa do bva tshoḽhe. (<i>U ralo a sea a sa sei.</i>)	5
VHO-MARITA:	U bva tshoḽhe a ri hu sandi nwananga. No rali a ni tsha vha nwana lini.	
MASHUDU:	Ndi vha vhudze-vho vhone mmawe! Ndi na u tangana navho vhatḽhanga vhone, wa namusi u phanda. Ho ngo funzeswa zwawe fhedzi wa malwa ngae u nga si vhilaelese.	10
VHO-MARITA:	Ndi ufhio-ha onoyo nwananga? Izwi vhathu a vha nga do doba na zwigwasha na liḽwe duvha? Kani-ha a ni athu pfa mafhungo a Vho-Lowani vhe vha vhuya vha dzheniswa khuhu muvhilini nga u tahesa.	15
MASHUDU:	Ayo a thi athu a pfa-vho lini fhedzi hoyo wa namusi samusi ndi tshi khou vha vhudza ngoho o tshewa. Vha ri Vho-Lowani vho tou itwa hani?	

VHO-MARITA:	Ndi uri vho do ri vhe hafho he vha tahela hone lwa u fhedzisa vha si tsha kona u vhuya lini. Tshifhinga tshothe vha tou ri ndi a vhuya hayani, yo, gukulume ndi u mbo di lila. (<i>Vha a sea.</i>)	20
MASHUDU:	Ayo a gukulume ndi mañwe-vho mmawe. Nne wanga ndi Tsaiwani Masela ane a dzula Tshipanabulege. Nne ndo naka ndi a zwi divha fhedzi kha hoyo ndi sala murahu. (<i>Hu pfala mutsindo.</i>)	25
VHO-MARITA:	(<i>Vha tshi vho ambela fhasi.</i>) Ndi zwone nwananga. (<i>Hu dzhena Vho-Nefefe.</i>)	
VHO-NEFEFE:	Iwe Mashudu wo no vhuya kale? Khezwi u songo lenga?	
MASHUDU:	A tho ngo lenga baba. Ndi uri ndo tou tuwa nga u gidima. Mmawe vho vha vho tou ombedzela uri ndi vhuye nga u oma ha mare.	30
VHO-NEFEFE:	A u vhoni-ha nwananga. Zwino u khou shuma hani tshikoloni?	
MASHUDU:	Ndi khou shuma zwavhudi baba.	
VHO-NEFEFE:	Zwino u tshi fhedza tshikolo u khou diimisela mushumo wa mini? Ndi amba hoyo une wa pfa u tshi u tama?	35
MASHUDU:	Ndi khou tama u vha nese.	
VHO-NEFEFE:	A u vhoni-ha nwananga. Muthu u fanela u vha na ndivho vhutshiloni. Hu si u sokou phuphudzika u sa divhi he wa livha hone lini. A si zwone kani Marita? Ndi kha di kwata ndi do vhuya hu si kale. (<i>Vha a bva.</i>)	40
VHO-MARITA:	Zwino uyu Tshibio ni do tou mu landulisa hani? Ndi amba ngauri u tou nga ha ni funi zwone houla muthannga?	
MASHUDU:	Bute lia, li a vhuya la dina! Ndo tou kha ri vhe ro imanyana hu nga vhuya ha vha na zwiñwe lini. Kana ndi hone vhushai wee!	45

[Luṭa IV, Bono 2]

- 13.1 Talutshedzani ndila ye muñwali a ola ngayo Vho-Marita afho mafhungoni a dirama iyi. Neani ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho. (2)
- 13.2 Sumbedzani he muñwali a bvedzwa aironi ya dirama mafhungoni a bugu iyi. (2)
- 13.3 Mufhindulano u re afho ntha u dzumbulula mudzedze wa tshifhinga tshifhio? Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 13.4 Ndi tshifhio tshipida tsha puloto tshi bvedzawaho nga mafhungo a re afho ntha? Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 13.5 Sumbedzani hune Vho-Nefefe vha fhambana hone na Vho-Marita. (2)
- 13.6 Ndi ufhio mulaedza une muñwali wa dirama iyi a tama u u rumela kha vhavhali? (2)

- 13.7 Kuambele kwa Vho-Marita mafhungoni e na vhalo ku bvukulula vhudipfide kha vhavhali? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 13.8 Sedzani mutaladzi wa 27: (*Vha tshi vho ambela fhasi.*) Talutshedzani uri ndi ngani munwali o shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila iyi. (2)
- 13.9 Nyambedzano i re vhukati ha Vho-Marita na Mashudu yo bveledza zwifhio zwi tshi kwama mathakheni a dirama iyi? Bulani ZWIRARU. (3)
- 13.10 No vha ni tshi nga itani arali no vha no diwana ni kha nyimele ye Vho-Nefefe vha tangana nayo mafhungoni a dirama iyi? Bulani ZWIRARU fhedzi. (3)
- 13.11 Ni a pfela vhutungu Vho-Marita kha zwe zwa bevelela khavho mafhungoni a dirama iyi? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno MBILI. (2)

[25]

MBUDZISO YA 14: MBUDZISO NDAPFU

Hu na zwinzhi zwine vharangaphanda vha maimo o fhambanaho vha nga guda nga ha thendelano ya u nekana ha mavu zwitshavhani zwavho.

No disendeka nga likumedzwa ili, sengulusani ndila ye muniwali a shumisa ngayo Vho-Tshilwavhusiku na vharangaphanda vha maforotereke u bvisela khagala vhungoho ha likumedzwa lo newaho afho ntha.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 15: MBUDZISO PFUFHI

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA H

PIET:	U a divha nwananga, hafha fhethu ndi havhudi nga maanda ho vuda, ha rothola ha difha, ndi fhethu he nda vhuya nda lora ndi tshi tshila hone. Phanda a thi tsha ya.	
LUKA:	Na nne u pfuluwa hafha fhethu zwi do nkondela nga maanda, hafha ndi hone shangoni. Ndo tangedza vhurifhi vhu no bva kha Vho Potgieter vha tshi tahisa uri ri dzudzanye vhupo uhu nga ndila ya manakanaka ine ya langea. Tshinwe hafhu, vha khou amba uri hune vha vha hone a si havhudi, vha tama uri ri vha sendelele fhanu.	5
PIET:	Vhukuma, hafha ndi <i>Amsterdam</i> , ndi hayani! Nne a hu na hune nda kha di ya hone. Ndi fhanu ndi hayani. Vhaduhulu vhanganga vha do fela hone. Ndi lone shango lavho heli! Li na dzithavha dzo pfumaho miri, hatsi vhudaladala na milambo ya madi manzhi. Heli shango ndi mpho ya Mudzimu. Ndi lone bako la vhudzumbamo kha maswina ashu. Arali hu na vhane vha do ri khakhela, rine ri do lwa u swika shotha la u fhedza li tshi rotha kha tsinga dzashu. Ndi lone shango le vhokhotsi ashu vha li lora vha tshi lorela rine vhaduhulu vhavho. (<i>Hu dzhená mukegulu Ouma na Ledia musadzi wa Luka.</i>)	10
LUKA:	Ledia, u dinwa ngani u tshi nga a wo ngo takala. (<i>U a mu kuvhatedza.</i>)	
LEDIA:	A thi tshee na khuhu tshitumbani. Iwe u sokou hwala madithu ane a khou fhedza khuhu dzashu. U vhona u nga zwi a ntakadza.	20
OUMA:	Iwe Piet na iwe Luka ni sokou imaima, ngeno thakha yashu i tshi khou fhela.	
PIET:	Ndi khou da henefho u tolela zwo pwasheaho. Vhoinwi vhasadzi ni dinwa nga u amba nga u thathaba. Ri do tandululisa hani thaidzo ni tshi amba na nga zwanda. (<i>Hu bva Oubaas Piet na Oumesisi Ouma.</i>)	25

LUKA: Nga lufuno lwa mbilu yanga kha iwe, zwe zwa bvelela zwa khanikha mbilu yau nga u rali na nne a zwi nga litshi u ntokonya. Ri bva kule nga maanda Ledia. Vhokhotsi ashu vho takuwa Kapa nge vha naliswa nga kuvhusele kwa Mabirithania kha kusi kwe kwa vha ku kwashu. (*Matō 30 tadulu.*) Sedzai hangei he matō anga a lilala. Sedza zwe gole la ita. U tswukuluwa ha lukole a si niwambo wa madumbu ane a do rithea. Arali u na matō a no vhona, nkhaneelei nga nyambo dzo talatadzwaho u tswukani ha lukole.

LEDIA: Nne ndi ri, arali zwi tshi konadzea, ra tou pana gariki, ra kuvhanganya zwi re zwashu, ra fhirela phanda, zwi nga vha khwine. Vhonai, hune ra vha hone ro sokou vhukati ha vhotsinda woyoo! A ri pfani nga nyambo. Nahone a ri andani. Arali u tshi mpfuna, thetshelesa zwine nda amba.

[Luṭa II, Bono I]

- 15.1 Talutshedzani ndila ye muṅwali a ola ngayo Luka afho mafhungoni a ḍirama iyi. (2)
- 15.2 Sumbedzani he muṅwali a bveledza aironi ya ḍirama mafhungoni a bugu iyi. (2)
- 15.3 Mufhindulano u re afho nṭha u dzumbulula mudzedze wa tshifhinga tshifhio? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 15.4 Ndi tshifhio tshipiḍa tsha puloto tshi bveledzwaho nga mafhungo a re afho nṭha? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 15.5 Sumbedzani hune Ledia a fhambana hone na Luka zwi tshi kwama kuhumbulele kwavho. (2)
- 15.6 Ndi ufhio mulaedza une muṅwali wa ḍirama iyi a tama u u rumela kha vhavhali? (2)
- 15.7 Kuambele kwa Ledia mafhungoni e na vhalala ku bvukulula vhudipfi-de? Tikedzani phindulo yaṅu nga mbuno MBILI. (3)
- 15.8 Sedzani mutaladzi wa 18: '(U a mu kuvhatedza.)' Talutshedzani uri ndi ngani muṅwali o shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila heyo. (2)
- 15.9 Mafhungo ane Ledia na Luka vha khou amba a tuṭuwedza hani magumo a ḍirama iyi? Talutshedzani. (2)
- 15.10 No vha ni tshi nga itani arali no ḍiwana ni kha nyimele ye vhalanda vha Thovhele Tshilwavhusiku vha ṭangana nayo mafhungoni a ḍirama iyi? Tikedzani nga mbuno THARU dzi pfallaho. (3)
- 15.11 Ni a pfela vhuṭungu maforotereke kha zwe zwa bvelela khavho mathakheni a ḍiraman iyi? Tikedzani phindulo yaṅu nga mbuno THARU. (3)

[25]

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25
MARAGAGUTE: 80